

УДК 821.161.2-31

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ДИХОТОМІЇ «МІСТО — СТЕП» В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО, Р. ІВАНЧЕНКО ТА П. УГЛЯРЕНКА

Таїса Літвинчук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
ORCID iD: 0000-0003-0131-6368
tajisa.litvynchuk@ukr.net

Вивчення дихотомії «місто — степ» в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Углярєнка є актуальним, оскільки дає змогу простежити авторське бачення функціонування міста в умовах становлення й розвитку української середньовічної державності. Місто є культурним простором, в якому акумульовані характер, минуле народу, його світогляд та традиції. Зосередженість українських прозаїків другої половини ХХ століття на цій темі зумовлена необхідністю осмислити художньо-естетичний потенціал міста, його зміни упродовж витворення власних ціннісних пріоритетів. Мета статті — з'ясування специфіки художнього втілення концептуальних ознак середньовічного міста, які в історичних романах прозаїків кристалізуються при встановленні зв'язків зі степом. Методологічною базою дослідження є класифікація О. Астаф'єва категорії «степ» в есеїстиці Є. Маланюка: степ-територія; степ-ворог, покарання; степ-ландшафт. У результаті дослідження з'ясовано, що топографія середньовічного міста в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко, П. Углярєнка окреслюється за допомогою додаткових семантичних величин: міської брами, капища, печери й келії. Зосередженість на осмисленні степу як втіленні покарання стане передумовою осмислення середньовічного міста як своєрідного прихистку і водночас — модифікації його значення: втіленні незахищеності, небезпеки, виклику, останнього притулку. Вивчення принципів реалізації ландшафтних особливостей степу корелює із окресленням могутності, величі середньовічного міста та його значущості для державності Київської Русі. На основі цього виокремлено такі принципи комплексного змалювання образу: використання синестезії звуків на позначення шуму, візуальні, дотикові, запахові образи, звукообраз дзвону. Перспективи подальших студій убачаються в дослідженні парадигми середньовічного соціуму в проекції на міський простір, а також розширенні діапазону художніх текстів до початку ХХІ століття.

Ключові слова: середньовічне місто; державність; степ; християнство; топографія; історичний роман.

Художнє відображення середньовічного міського простору, до якого апелюють прозаїки другої половини ХХ століття, увиразнюється при його зіставленні з образом степу. Йдеться про виокремлення домінуючих для топосу міста рис, які кристалізуються при встановленні асоціативних зв'язків з художнім баченням степу в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Углярєнка.

Вивчення художньої рецепції міста відбувається з урахуванням ключових підходів до окреслення його просторової організації. Дослідженню взаємозв'язку часових і просторових відношень, визначенню місцевості як частини географічно й історично визначеного світу, а не абстрактної природи присвячені наукові праці М. Бахтіна (1975). Окреслення специфіки «відкритого» і «закритого» простору, міста як окультуреної частини універсуму представлено в працях Ю. Лотмана (1992, 1998). На потребу залучення до об'єкта дослідження документальних даних, історичних планів міста, емоційного сприйняття

різних аспектів його функціонування та звукової своєрідності буття вказує Д. Лихачов (1988). Простір міста, художнє втілення його предметно-сміслових ознак і характеристик ставали предметами досліджень Т. Возняка (2009), І. Вихор (2011), В. Назарця (2013).

Осмислення феномена степу представлено в усній народній творчості (Рубець, 1872), давньоруській книжності (Слово, 1914), історії (Голубовський, 1884; Пархоменко, 1929; Грушевський, 1954; Мавродіна, 1983) й літературознавстві (Астаф'єв, 1998, 2012; Ткаченко, 2008). Це пояснюється тим, що тема степу є наскрізною для української гуманітаристики, адже в такий спосіб відтворює ідею становлення власної державності, націєтворчості й етноментальності. Степ, зокрема козацький, осмислюється у фольклорі як «історіософська метафора життя українців, <...> символ волі і незалежності людини і держави» (Ткаченко, 2008, с. 227): «Изъ за гори, изъ за кручи горде військо виступає, попереду Морозенко сивимъ конем виграє. <...> зустрінємось изъ Ордою за

річкою, за бистрою. А въ нашего Морозенка червоная стрічка, де проїде Морозенко, тамъ кровава річка» (Рубец, 1872, с. 15). Водночас це уособлення ворога, одвічного «прокляття України» (Ткаченко, 2008, с. 227): «Та мене жъ, тату, орда знає, вона мене не рубає». <...> Та туманъ поле покриває, дрібен дощикъ накрапає, сестри брата споряжають, въ доріженьку споряжають. <...> Нема дощу, нема зходу, — нема брата изъ походу!» (Рубец, 1872, с. 19).

Образ степу в давній літературі визначається суспільно-історичним контекстом доби. Тяжіння до месопотамського типу системи міст (за Я. Верменич), тобто можливості міста — центру відповідного князівства — мати певну незалежність щодо інших осередків державності та столиці, свідчить про високий рівень міської культури («Слово о плъку Игоревѣ»). Водночас це є, як зауважує І. Матковська, «однією з найважливіших підстав для протиставлення у “Слові...” образу Руської землі образів степового простору, пустельного дикого Степу» (Матковська, 2005, с. 57). Йдеться про означення в давньоруській пам'ятці «земли незнаемѣ», «великая поля» (Слово, 1914, с. 17) як поля бою («в полѣ незнаемѣ среди земли Половецкыи» (1914, с. 20)), ворожої для киево-руської людини території, що протиставляється міському простору — утіленню ідеї рівності давньоруських правителів усіх князівств між собою, включаючи центральність влади в Києві («А въстона бо, братіє, Києвъ туюю, а Черниговъ напастьми; тоска розляяся по Руской земли» (1914, с. 21)).

Натомість інтерпретація степу та його населення в історіографії ґрунтується на окресленні значення для становлення/втрати державності Київської Русі. Дослідження М. Карамзіна, М. Погодіна й В. Татіщева, присвячені взаємозв'язкам Степу і Русі, переважно будуються на осмисленні степових племен як ворогів, які загрожували державності Русі, гальмуючи її розвиток (Мавродіна, 1983, с. 11–18). На існування «неповноправної шкоди» для «рятівниці європейської цивілізації» Русі внаслідок почесної ролі «заборона європейської культури від азійських орд» указують також М. Грушевський (1954, с. 342) і П. Толочко (1996, с. 14).

Водночас П. Голубовський (1884, с. 70–163) і В. Пархоменко (1929, с. 287–293) підкреслюють різнобічність взаємозв'язків між Степом і Руссю: ворожі набіги й участь степовиків у складі руського війська, залучення сил як підмоги для князів під час міжусобиць; налагодження економічних зв'язків, зацікавленість міською культурою тощо. Таку ж позицію, відкидаючи переконання щодо сусідства «дикого» Степу як передумови занепаду Русі, відстоює й Є. Маланюк, убачаючи причину втрати державності в її «внутрішній хворобі» (1954, с. 39). Виходячи з інтерпретації Степу автором, семантичність категорії «степ» у його есеїстиці окреслюється, як зауважує О. Астаф'єв, існуванням таких його площин:

«степ-ландшафт, степ-територія, степ-ворог, степ-прокляття» (1998, с. 97).

Осмислення наведених вище ключових для нас позицій дослідників щодо проблеми осягнення степу є передумовою вивчення рецепції дихотомічних відносин між степом і середньовічним містом у художніх текстах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Угляренка. Цій проблемі до сьогодні не було присвячено окремого дослідження. Тому мета пропонованої статті — вивчення своєрідності художньо відображеного в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Угляренка топосу середньовічного міста, його дихотомії зі степом.

Аналіз художнього матеріалу дає підстави стверджувати, що узагальненість номінації «степовики» (попри існування впродовж IX–XIV ст. на території Півдня України різних поселень) — «ординці», «половці», «хозари», «монголи», «татари» та ін. — зумовлена спільністю концептуальних уявлень про функції влади, значення власних віри й традицій і, найголовніше, проблеми осягнення міського простору.

Отож, дихотомія «степ — місто» реалізується насамперед, виходячи з окреслення семантичних площин степу (в основі — модифікована нами класифікація категорії «степ» в есеїстиці Є. Маланюка) та їх кореляції з концептуальними категоріями середньовічного міста, художньо представленими П. Загребельним, Р. Іванченко та П. Угляренком: степ-територія; степ-ворог, покарання; степ-ландшафт.

Семантичними елементами степу-території є кінь і табір. Образ першого доволі розлого представлений у художніх текстах Р. Іванченко та П. Угляренка, де він уособлює рух, зміни й непереконаність («Татарин без коня — не раз міг у цьому переконатися — нічого не вартий» (1982, с. 191)). Водночас локус табору є не лише візуальним зображенням тимчасового поселення в степу, а й своєрідним маркером відтворення свідомості, світовідчуття героїв. Місто степовиків змальовується як «великі повстяні домівки, поставлені на вози з височенними колесами, виплетеними із лози. Кожна така повстяна домівка-намет мала високі, щедро навапнені димарі. <...> Вхід до того дому прикривав <...> шматок білої повсті» (Іванченко, 1984, с. 295).

Натомість організація давньоруського міського простору в художніх текстах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Угляренка вирізняється тяжінням до стабільності. Центральна частина міста розміщується, як правило, на підвищенні — так вона стає важкодоступною та природно захищеною при ворожих набігах, і водночас це розташування має метафізичне значення. Особливістю змалювання топографії міста є концентрація уваги на його додаткових семантичних величинах. Такими для середньовічного міста, представленого П. Загребельним, Р. Іванченко, П. Угляренком, є міська брама (ворота), капище, печера й келія.

У художніх текстах П. Загребельного образ воріт окрім свого первісного значення (захисту впорядкованої території від зовнішніх небезпек, розмежування окремих частин міста) символізує своєрідне подолання бар'єру, ініціацію в таємниці міського життя. «Таїнству» осягнення, частковому оволодінню міським простором у романі «Диво» передує процес споглядання. Використання зорових образів, візуальних метафор («кам'яниці з хрестами і без хрестів ще неначе поближчали, ще дужче врізалися в небо» (Загребельний, 1982, с. 88)) створює первинний образ міста як утілення осередку християнства, захищеного міцними валами.

Символічного значення набувають біблійні мотиви, зокрема осмислення образу брами як кордону між двома світами — світлим і темним, раєм і пеклом тощо (за В. Ричкою). Цей образ осмислюється в романі «Диво» П. Загребельного як межа між минулим і майбутнім. Ворота, які самостійно відчиняються і зачиняються, трактуються як можливість втрати героєм волі, повернення до попереднього життя, самостійність у прийнятті рішень. Натомість перехід за межі брами, на противагу уявленню героїв, уособлює змогу долучитися до міського соціуму, освоїти міський простір.

Урочистості ініціації, пов'язаної з образом міських воріт, П. Загребельний досягає змалюванням у романі «Смерть у Києві» одночасного їх відкриття по всьому місту. Уособлюючи ознаку «царственного граду» (за В. Ричкою), піднесеність такого явища вказувала на непересічність події як для міста, його мешканців, так і для самої людини («відчинити перед Долгоруким усі брами великого города: Лядську, Михайлівську, обидві Подільські, Софійську, Жидівську і Золоті ворота» (1980с, с. 372)).

Додатковим до зазначених семантичних величин, які визначають своєрідність міського простору, є локус капища, печери й келії. Образ капища в художніх текстах прозаїків є семантичним центром сакрального простору міста до прийняття християнства, а також у період входження нової віри на всі соціальні рівні. Його традиційне розміщення (гори, пагорб або підвищення) має спільну рису для всіх без винятку давньоруських міст і символізує святість, піднесеність, нетиповість місії, покладеної на волхвів. Це пов'язано із сакральною для давньоруського міста топографією, адже, як підкреслює С. Домнік, «свята земля, містичний центр світу, завжди пов'язана зі світлоносністю і гірським підвищенням» (2002, с. 344).

Локус капища («Зрада, або Як стати володарем», «Отрута для княгині», «Гнів Перуна» Р. Іванченко) створює екзистенційну модель середньовічного міста, у якому співіснують добро й зло. У ньому містяни шукають пояснення явищ і процесів, що не піддаються раціональному осмисленню (талан, нещастя тощо), прагнуть отримати захист

і допомогу. А тому власне місце й волхви виступають як межа між профаним і сакральним, що не може піддаватися сумніву. Символічність локусу капища досягається змалюванням додаткових образів-атрибутів, що підкреслюють зв'язок цього світу з вищими силами, — дерева (переважно дуба) й священного вогню (полум'я), здатного прийняти пожертву для язичницького бога («Гнів Перуна» Р. Іванченко). Художні тексти вказують, що це могли бути не лише свійські тварини («забити в жертву» півнів), але й люди (Гайка в романі «Гнів Перуна» Р. Іванченко тощо). Отож, капище й вогонь стають для мешканців язичницького міста символом власного спасіння ціною життя іншої людини.

На відміну від локусу капища, образи печери й келії є пізнішими, адже безпосередньо пов'язані з поширенням християнства на Русі й утілюють середньовічну аскетичність («Гнів Перуна» Р. Іванченко, «Довгий шлях до озер» П. Угляренка). Картографічне відтворення топографії Печерської гори і територій навколо неї породжує відчуття присутності героя й ідентифікації міського простору.

Змалювання локусу печери в романах «Гнів Перуна» Р. Іванченко та «Довгий шлях до озер» П. Угляренка підпорядковується середньовічній традиції відмежування від зовнішнього світу, спрощенню інтер'єру. Збереження прозаїками традиції книжників, за якою чорноризці власними силами споруджують печери для усамітненої розмови з Богом («И поча жити ту, моля Бога, <...> копая печеру, и не да собѣ упокоя день и ночь, въ трудѣхъ пребывая, въ бдѣньи и въ молитвахъ» (Полное собрание, 1846, с. 67–68)), репрезентує початок формування в межах міста власної сакральної топографії — зведення храмів на певній території.

Водночас спосіб зображення цього образу (як і келії) зумовлений додатковими конотаціями. Зокрема, спрощеність інтер'єру печери схимника Антонія (видовбані кайлом вузькі сходинки, дубова скриня, чорний полог тощо в романі «Довгий шлях до озер» П. Угляренка) є утіленням християнської скромності середньовічних чорноризців, її місця як джерела наснаги й духовної сили для інших чорноризців і містян. Ця печера й інші — символ утвердження християнства на Русі, вони є ключовою ознакою книжної мудрості й церковного вчення. Тому змалювання інтер'єру чорноризців ґрунтується на домінуванні елементів вченості, що осмислювалось ними як багатство (пергаменти, книги, глиняні дощечки), над елементами побуту.

Книжна мудрість чорноризців доволі часто ставала підтримкою й опорою князів на шляху до здобуття ними влади. Натомість неприйняття того чи того князя (помста княжича Мстислава Антонію через підтримку князя Всеслава в романі «Довгий шлях до озер» П. Угляренка) могло призвести до переслідувань і гонінь. Тоді образ келії

чи печери, яку доводилось покидати, аби мати за останній притулок до кінця життя інколи під новим іменем (Лларіон-Никон у романі «Гнів Перуна» Р. Іванченко), осмислювався як місце смиренності і спокути, спасіння і життя, повністю присвяченого служінню Богу та боротьбі з дияволом.

На противагу окресленим семантичним величинам як маркерам усталеності міського простору локуси степовиків-мусульман («Плач біля чужої стіни» П. Угляренка»), які постійно перебувають у русі, у походах, вирізняються максимально зручними умовами їхнього існування. Одним із обов'язкових елементів його є, як свідчить художній текст, забезпечення постійного зв'язку з вищими силами — Аллахом. Намагаючись зберегти піднесеність й урочистість акту молитви («яку мечеть можна взяти з собою в похід» (Угляренко, 1984, с. 255)), «правовірні» в «польових» умовах створюють потрібну їм атмосферу й декоративність, залучаючи для цього всю можливу атрибутику.

Натомість осілий спосіб життя, про що можемо довідатися з цього ж роману автора, степовики сприймають критично. Землеробство, ведення домашнього господарства вони розцінюють як ознаку меншовартості й таку долю відводять хіба лише мешканцям завойованих у майбутньому територій Русі, Польщі й Литви. Водночас справжню значимість для їхнього існування, гідну поваги, мають тільки власні міста, зображення яких у творах прозаїків є несистематичним.

Таким є насамперед поселення, організація якого уповні відповідає традиційному граду-укріпленню: воно розміщується на крутому березі ріки, заховане за величезними стінами, шлях до яких перегороджує глибокий і широкий рів («Плач біля чужої стіни» П. Угляренка). Утім такі приклади є поодинокими, на відміну від зображення розміщення давньоруських міст (на горі, підвищенні, березі річки тощо) і способів їх захисту (укріпленя, валів, ярів і под.), що не є винятком для прози П. Загребельного, Р. Іванченко й П. Угляренка в умовах тягlostі традиції та її відповідності європейському контексту («на залісненій високій горі <...> багатoverхий град» (Іванченко, 1996, с. 111)). Таким чином прочитується відмінність світосприйняття степовиків і давньоруських містян щодо значимості комплексної організації міського простору. Зокрема, останні сприймають місто не лише як перевагу, що має практичний характер (зручність, комфортність, упорядкованість), але й як запоруку сталого розвитку суспільства, далекоглядності, стабільності власного існування та своєї сім'ї, що передбачає перехід від «не нищити» до «будувати».

Такий спосіб відтворення організації міського простору степу, притаманний історичним романам Р. Іванченко та П. Угляренка («Золоті стремена», «Гнів Перуна», «Зрада, або Як стати володарем», «Довгий шлях до озер» тощо), не лише натякає на вищий рівень розвитку системи давньоруських

міст (зведення кам'яних будівель уможлиблюється саме завдяки знанням і вмінням давньоруських зодчих тощо), але й наголошує на осмисленні степу як ворога, покарання для середньовічних містян.

Утім найповнішою реалізацією семантики степу як покарання для давньоруського суспільства є його зображення в романах «Зрада, або Як стати володарем» Р. Іванченко та «Взимку, в рік миші», «Після довгої ночі» П. Угляренка як такого, що здатний посягати на волю або й життя. Полон степовиків часто означав втрату надії на повернення додому, безмовність і безправність, приреченість на щоденну тяжку роботу попри спеку чи морози («Репались до крові завжди мокрі руки, розпухали пальці й долоні; спина важко розгиналась... <...> Ото й усе життя...» (Іванченко, 1996, с. 236)).

Однак постійна зміна етнічного складу населення Степу (хозари, половці, монголи та ін.) ставить перед давньоруськими містами нові виклики. Спільність звичаїв, віри, мови і, найпевніше, ворогів ставала першопричиною об'єднання народів. Доречно зауважити: герої роману концептуально сприймають Степ як постійну загрозу, адже кожному нову небезпеку (незалежно від етнічності) вони окреслюють як «нового дикого ворога», що «насує скоро зі Сходу на Русь».

У цьому ж контексті висувається теза про завоювання як спосіб розширення кордонів зони впливу не лише степовиків, але й русичів. Головна думка, яку виголосила колишня наречена вірника воєводського Радивона, що стала матір'ю половця, змушує переглянути традиційне уявлення про степовиків як загарбників і руйнівників («хіба руські князі не знищували половців?!» (Угляренко, Шеккера, 1987, с. 130)). За видимим бажанням матері спокутувати власну провину за зраду рідної землі (виховати з сина-половця християнина, дружина якого також прийме віру Христа) чітко простежується позиція автора: місто в період становлення державності Русі не могло відбутися поза межами культурно-історичного контексту, яким oprіч політичних і торгових зв'язків з Візантією, Річчю Посполитою, Угорією тощо є й діалог зі Степом. Йдеться не лише про укладення мирних договорів, завоювань, переймання окремих елементів традиції східних поселень, але й про шлюбні угоди.

Зображення прозаїками степу підпорядковане слідуванню за традиційними середньовічними переконаннями, що передбачають встановлення причинно-наслідкового зв'язку між власними діями та їх «сприйняттям» вищими силами — пояснення власних негараздів через провину перед Богом. Керуючись такими принципами середньовічного буття, містяни сприймають наступ ординців як Божу кару («Грішні бо єсть, то й наслав бог кару свою на нас» (Іванченко, 1982, с. 345)). Використання стилізованих під фольклорні вставки, що вирізняються фрагментарністю

й певною декоративністю, додає художньому тексту своєрідного відтінку — умовності та символічності значення.

На відміну від степу, який осмислюється як покарання, середньовічне місто уособлює своєрідну захищеність. Йдеться про змалювання місця, де можна сподіватись на порятунок, прихисток, можливість розпочати нове життя: у межах міста шукають захисту його мешканці, жителі навколишніх територій — околиць і передмість, подорожні й утікачі.

Одним із аспектів уособлення міста як певної захищеності є змалювання локусу дому. Його функціональне призначення полягає у визначенні самоідентифікації, мірила духовного розвитку особистості. Зокрема, відображення інтер'єру (розкішність/убогість тощо) варіюється відповідно до потреби автора показати в певному світлі якогось героя, можливість «побачити» середньовічне місто, його локуси в контексті ХХ століття.

Локус дому в художніх текстах постає й уособленням місця, позбавленого розкоші, й утіленням манірності, пишності та багатства («Зрада, або Як стати володарем», «Золоті стремена» Р. Іванченко, «Диво» П. Загребельного). Умовність співіснування таких смислів вирізняється відсутністю сталого зв'язку із соціальною стратифікацією населення. Зокрема, локус дому героїв, образи яких мають викликати довіру й симпатію читача (Юрій Долгорукий, Лаборець, Кричко, Гайка, Житяна та інші), може зображуватися спрощено, без надлишку цінних речей і побутових забаганок, подекуди оголюючи нужденність і простоту («Стіни вже погрузли в кучугурах по вікна, соломяний дах рвало й шматувало, аж тріщали крокви й хитався димар» (Іванченко, 1995, с. 31)). Така своєрідність опису підкреслює другорядність елементів інтер'єру для того чи того героя, зосередженість його уваги на більш вагомих для власного існування проблемах, засвідчуючи в такий спосіб явище соціального замовлення: виразно позитивне змалювання робочого люду, «керівного класу» як індивідуальне завдання радянського письменника.

Натомість змалювання дому героїв, образи яких позбавлені ідеалізації або піддаються критиці автора, набуває виразно відмінних рис. Йдеться про встановлення безпосереднього зв'язку між художнім простором і психічними відчуттями героя: обтяжливість багатства і влади правителя — з одного боку (Данило Романович у «Золотих стременах» Р. Іванченко), прагнення вивищитися — з іншого. Так, Воєвода Мостовик («Первоміст» П. Загребельного) має святкові та буденні палати, які за своїми параметрами, оздобленням і вишуканістю нагадують церкву. Утім надмірність змалювання елементів християнства (численні ікони, лампадки тощо) створює протилежне враження про побожність героя, вказує на його обмеженість.

Конотація дому як утілення захищеності в історичних романах модифікується. Поруч із його традиційним тлумаченням («Зрада, або Як стати володарем», «Золоті стремена» Р. Іванченко, «Диво» П. Загребельного тощо, у яких герої можуть знайти прихисток) дім постає символом незахищеності, небезпеки й своєрідного виклику.

Локус дому для правителя вирізняється двоїстістю смислів, які вкладаються в модель «влада/безпорадність»: є уособленням здобутої ним перемоги (палати, замок тощо), збереженням позицій державотворця; водночас символізує безпорадність правителя, його самотність. Князь, залишаючись у палатах на самоті, стає звичайною людиною, яка переймається через нерозділене кохання (Ярослав Мудрий у романі «Диво» П. Загребельного, Федір у романі «Після довгої ночі», Лаборець у романі «Князь Лаборець» П. Угляренка тощо), страждає через втрату дітей (Ярослав Мудрий у романі «Диво» П. Загребельного тощо), відчуває страх (Олег у романі «Отрута для княгині» Р. Іванченко), сумнівається у виправданості власних дій, почувається самотнім і спокутує тягар князювання («Важко мені самому. Князеві завжди важко. У всьому» (Загребельний, 1982, с. 220)). Таке його змалювання підпорядковується вимогам жанру історичного роману — завдяки поєднанню домислу і вимислу, які доповнюють історичні факти, сформувати цілісний образ героя.

Парадоксальності набуває локус дому, що утілює незахищеність, небезпеку, своєрідний виклик. Так, Маркерій, усвідомлюючи загрозу бути схопленим удома людьми Воєводи Мостовика, переховується в тітки («Первоміст» П. Загребельного), Славіна має рятуватися з власної оселі, яку підпалює її син («Гнів Перуна» Р. Іванченко) тощо. Утім для Ольги («Отрута для княгині» Р. Іванченко) дім уособлює не лише загрозу існування, але й своєрідний виклик. У ньому дружини Ігоря доводиться боротись проти волхва Перуна, захищаючи своїх доньок. Це штовхає її до усвідомлення потреби бути готовою боротись самотужки, рішуче відстоювати свої переконання. Можна помітити, що змалювання образу дому в такому аспекті підпорядковується двом цілям: ідейно-змістовій, що полягає в необхідності скерувати фабульну лінію в потрібному для автора напрямі, та семантичній, зумовленій потребою подати образ конкретної людини в контексті суспільно-історичних подій.

Спосіб зображення домінуючих рис степу-ландшафту в художніх текстах прозаїків має певні відмінні риси, притаманні традиції художнього відображення середньовічного міста, що диференціює місто і степ, підкреслюючи їхнє індивідуальне звучання.

Епітети на позначення степу різняться за своєю природою та функціональним призначенням. Нескладно помітити, що епітети, притаманні усній народній творчості, зокрема героїчному

епосу («широкий», «безмежний», «безкрай»), у художній прозі представлені поодинокі. Таке явище пояснюється культурно-історичним контекстом доби, що передбачає дотримання прозаїками ключових ідеологічних позицій при відтворенні періоду становлення/втрати державності. Водночас одиниці, що характеризують однобічність у сприйнятті степу як місця поширення ворожої для Русі сили, представлені в художніх текстах Р. Іванченко й П. Угляренка доволі розлого. З-поміж них насамперед варто виокремити такі, що репрезентують степ як «дикий» (Угляренко, Шекккера, 1987, с. 89), «пустельний» (Угляренко, 1984, с. 253) «безлюдний» (Угляренко, 1984, с. 253; Угляренко, Шекккера, 1987, с. 89), «небезпечний», «хижий» (Іванченко, 1995, с. 13), «печенізький» (Іванченко, 1995, с. 109) тощо.

Натомість середньовічне місто, зокрема Київ, представлене у творчості П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Угляренка епітетами, що вказують на його могутність, велич — «руський» (Іванченко, 1982, с. 123), «древній» (Угляренко, 1971, с. 324), «стольний» (Іванченко, 1995, с. 46), «великий город» (Угляренко, Шекккера, 1987, с. 243), «велике місто» (Угляренко, 1979, с. 26), «головний город землі своєї» (Загребельний, 1980а, с. 18), «город апостольський» (Іванченко, 1982, с. 386), «найбільший город князівської слави і сили» (Загребельний, 1982, с. 88) тощо. Це має на меті відповідати традиційному уявленню про Київ як «матір городам руським», підкреслити його богообраність.

Одним із домінантних аспектів, що формує образ степу-ландшафту в історичних романах П. Угляренка, є його звукове «оформлення», позначене опозицією «шум/тиша». Воно символізує контраст між степом як уособленням небезпеки, тривання в ньому життя та водночас передчуття біди, затишшя напередодні бурі. Зокрема в зображенні степу можна помітити послідовне використання лексем на позначення метушні та галасу («заревлі труби, <...> тривожно заіржали коні, почувлися людські голоси, брязкіт мечів» (Угляренко, 1984, с. 63)). Включення їх до канви твору сприяє комплексності сприйняття степу, служить додатковим джерелом для отримання інформації й створення відповідного колориту місцевості, підсилює експресивність і напруженість оповіді.

Підсилення ефекту виразності степу, вербалізації його внутрішніх рис і динамічності досягається персоніфікацією образу («Зразу ожив половецький табір, загомонів» (Угляренко, 1979, с. 58); «І степ знову несподівано ожив, чулося, як гуде мерзла земля од кінського тупоту» (Угляренко, 1971, с. 34)). Це увиразнює художньо-естетичну своєрідність природно-ландшафтних особливостей регіону, сприяє встановленню зв'язку між природою й людиною внаслідок апелювання до свідомості останньої, що безпосередньо пов'язано з ментальністю народу. Адже міфологема степу, на переконання О. Астаф'єва,

«психоментальна особливість українського народу, віддзеркалена у його свідомості і закладена на підсвідомому рівні» (2012, с. 300).

Важливого семантичного значення набуває візуалізація природно-ландшафтних характеристик степу, що в художніх текстах П. Угляренка характеризується виразною синестезією — поєднанням зорових і слухових образів («Глухий тупіт кінських копит заповонив степ, позаду залишаючи широкий вим'ятий слід та хмару куряви» (Угляренко, Шекккера, 1987, с. 58)), що підсилюють емоційну спрямованість ідеї художнього тексту.

Натомість акустичний аспект простору міста реалізується внаслідок використання прийому синтезу багатьох звуків, які передають атмосферу середньовічного міського шуму, що створює ефект динамічності, експресивності оповіді («крик, кінське іржання, рипіння возів, погуки озброєних верхівців, <...> дзенькіт і бренькіт, цокотіння й бубоніння...» (Загребельний, 1982, с. 97)). Комплексність відтворення фізичних особливостей міста в художніх текстах П. Загребельного та Р. Іванченко вирізняється поєднанням звукових аспектів з певними візуальними, дотиковими й запаховими образами, що уможливорює багатоаспектність сприйняття міста. Змалювання звукових образів міста (ринку) створює індивідуальність його звучання («Тіснява, <...> виспи́ви й гусельне гудіння, запахи скори й меду запахи скори й меду, <...> несамовите різнобарв'я землі, води і дебрів...» (Загребельний, 1982, с. 98)). Доповнення опису використанням лексем для відтворення вигуків і побажань, висловлених у ході бесіди («а над усім — брехні, обдурювання, крутість, на тобі боже, що мені не гоже, як не я тебе, то ти мене...» (Загребельний, 1982, с. 98)), персоніфікує місто в романі «Диво» П. Загребельного, служить ідентифікатором емоційного стану героїв. Використання прийому монтажу підкреслює невід'ємність людського фактора як визначального для прочитання культурного ландшафту міського простору, надає йому природності, концентрує увагу на парадигмі діяльності його мешканців.

Формотворчим елементом міста в художніх текстах є звукообраз дзвону (у тому числі клепа́ла), парадигма конотації якого вирізняється амбівалентністю — прагматизмом і виразною символічністю. Практичне значення дзвону змальовується для окреслення його ролі як способу повідомлення мешканців про важливі для життя міста події — зібрання людей на віче («Диво» П. Загребельного, «Взимку, в рік миші», «Князь Лаборець» П. Угляренка, «Отрута для княгині» Р. Іванченко), прилюдні страти («Після довгої ночі» П. Угляренка), пошану і віншування священнослужителів і князів («Золоті стремена» Р. Іванченко, «Після довгої ночі» П. Угляренка) тощо.

Утім у художніх текстах домінує символічність його значення — радість від здобуття влади князем («Довгий шлях до озер» П. Угляренка); тривання

життя в державі, у її столиці («Золоті стремена» Р. Іванченко); смерть ігумені Єфросинії, на що вказує кількісний показник ударів — рівно шість («Золоті стремена» Р. Іванченко); попередження про небезпеку («Князь Лаборець», «Після довгої ночі» П. Углярєнка, «Зрада, або Як стати володарем» Р. Іванченко); перемога над ворогами («Після довгої ночі» П. Углярєнка).

Таким чином, художня рецепція дихотомії «степ — місто» в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко, П. Углярєнка засвідчує своєрідність структурно-семантичної організації міського простору. Ключовими семантичними елементами міста, що підкреслюють системність організації, є локус воріт, міської брами («Диво», «Смерть у Києві» П. Загребельного), капища (в історичних романах Р. Іванченко як уособлення віри предків, місце зв'язку з вищими силами), печери й келії («Гнів Перуна» Р. Іванченко, «Довгий шлях до озер» П. Углярєнка тощо). Символічність значення міського простору, відмінного від репрезентованого степом як ворога й покарання, полягає в осмисленні його як місця, де можна знайти прихисток («Зрада, або Як стати володарем» Р. Іванченко). Модифікація образу втілюється в його осмисленні як своєрідної незахищеності, виклику, небезпеки («Первоміст» П. Загребельного, «Отрута для княгині», «Гнів Перуна» Р. Іванченко).

Позначення могутності, величі середньовічного міста або рівня його суспільно-історичної значимості для держави досягається завдяки використанню епітетів. Відтворення атмосфери міста здійснюється внаслідок використання синестезії звуків на позначення шуму, що доповнюються візуальними, дотиковими й запаховими образами («Диво» П. Загребельного, «Гнів Перуна» Р. Іванченко).

Окреме місце в художніх текстах відведено звукообразу дзвону, значення якого вирізняється прагматизмом («Диво» П. Загребельного, «Взимку, в рік миші», «Князь Лаборець», «Після довгої ночі» П. Углярєнка, «Отрута для княгині», «Золоті стремена» Р. Іванченко) і виразною символічністю («Євпраксія» П. Загребельного, «Князь Лаборець», «Довгий шлях до озер», «Після довгої ночі» П. Углярєнка, «Зрада, або Як стати володарем», «Золоті стремена» Р. Іванченко).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні діапазону художніх текстів до початку ХХІ століття, у яких можна простежити відмінність взаємозв'язку між містом і степом, що досягається завдяки домінантності символізації й метафоризації над документалізмом, тяжінням до художньої правди.

Покликання

Астаф'єв, О. (1998). Психологема степу як геополітичний фактор в історіософії Євгена Маланюка. *Сіверянський літопис*, 4, 97–99.

- Астаф'єв, О. (2012). Міфологема степу і література степу. *Київські полоністичні студії*, 19, 296–307.
- Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. У М. Бахтина, Вопросы литературы и эстетики* (с. 234–407). Москва: Художественная литература.
- Вихор, І. (2011). *Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ — першої половини ХХ століття* (Автореферат дисертації кандидата філологічних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна).
- Возняк, Т. (2009). *Феномен міста*. Львів: І.
- Голубовський, П. (1884). *Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История южно-русских степей IX–XIII вв.* Киев: Университетская типография.
- Грушевський, М. (1954). *Історія України-Руси* (Т. 1). Нью-Йорк: Книгоспілка.
- Домников, С. (2002). *Мать-земля и Царь-город*. Москва.
- Загребельний, П. (1980а). Євпраксія. У П. Загребельний, *Твори в 6 т.* (Т. 4, с. 5–269). Київ: Дніпро.
- Загребельний, П. (1980б). Первоміст. У П. Загребельний, *Твори в 6 т.* (Т. 3, с. 431–675). Київ: Дніпро.
- Загребельний, П. (1980с). Смерть у Києві. У П. Загребельний, *Твори в 6 т.* (Т. 3, с. 5–430). Київ: Дніпро.
- Загребельний, П. (1982). *Диво*. Київ: Дніпро.
- Іванченко, Р. (1995). *Отрута для княгині*. Київ: Спалах.
- Іванченко, Р. (1982). *Гнів Перуна*. Київ: Радянський письменник.
- Іванченко, Р. (1984). *Золоті стремена*. Київ: Радянський письменник.
- Іванченко, Р. (1996). *Зрада, або Як стати володарем*. Київ: Український центр духовної культури.
- Лихачев, Д. (1988). Образ города. *Знание – сила*, 5, 8–16.
- Лотман, Ю. (1992). Текст и полиглотизм культуры. В Ю. Лотман, *Избранные статьи* (Т. 1, с. 142–147). Таллин: Александра.
- Лотман, Ю. (1998). Структура художественного текста. В Ю. Лотман, *Об искусстве* (с. 14–285). Санкт-Петербург: Искусство – СПб.
- Мавродина, Р. (1983). *Киевская Русь и кочевники (печенеги, торки, половцы). Историографический очерк*. Ленинград.
- Маланюк, Є. (1954). *Нариси з історії нашої культури*. Нью-Йорк: Організація оборони чотирьох свобод України, Спілка української молоді Америки.
- Матковська, І. (2005). Образ Києва у «Слові о полку Ігоревім». В *Образ міста в контексті історії, філософії, культури: киевознавчі читання* (с. 57–60). Київ: Парапан.
- Назарєць, В. (2013). Топос міста в поезії Бертольда Брехта. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 4, 164–167.
- Пархоменко, В. (1929). Русь та печеніги. До справи стародавніх зв'язків Руси зі Сходом. *Східний світ*, 1/2(7–8), 287–293.
- Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. Т. 1. Лаврентієвская и Троицкая летописи.* (1846). Санкт-Петербург: Издательство Археологической комиссии.
- Ричка, В. (2005). «Київ – Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Рубець, А. (Сост.). (1872). *Сборникъ украинскихъ народныхъ пьсенъ*, Вып. 1. Москва: Изд. П. Юргенсона.
- Слово о плъку Игоревъ, Игоря, сына Святослава, внука Ольгова: Дума про військo Ігореве.* (1914). Київ.
- Ткаченко, І. (2008). Степові мотиви в українському фольклорі: історіософський ракурс (на прикладі історичного епосу). *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*, 2, 226–230.
- Толочко, П. (1996). *Київська Русь*. Київ: Абрис, 1996.
- Углярєнка, П. (1971). *Князь Лаборець*. Київ: Радянський письменник.
- Углярєнка, П. (1979). *Довгий шлях до озер*. Ужгород: Карпати.
- Углярєнка, П. (1982). *Після довгої ночі*. Київ: Дніпро.
- Углярєнка, П. (1984). *Плач біля чужої стіни*. Київ: Радянський письменник.
- Углярєнка, П., & Шеккера, І. (1987). *Взимку, в рік миші*. Ужгород: Карпати.

References (translated and transliterated)

- Astafiev, O. (1998). Psykhohohema stepu yak heopolitychnyi faktor v istoriosofii Yevhena Malaniuka [Steppe psychologema as a geopolitical factor in the Yevhen Malanyuk's historiosophy]. *Siverianskyi litopys*, 4, 97–99.
- Astafiev, O. (2012). Mifolohema stepu i literatura stepu [Steppe mythologem and steppe literature]. *Kyivski polonistychni studii*, 19, 296–307.
- Bahtin, M. (1975). Formy vremeni i hronotopa v romane [Forms of time and chronotope in the novel]. In M. Bahtin, *Voprosy literatury i estetiki* (pp. 234–407). Moskva: Hudozhestvennaja literatura.
- Domnikov, S. (2002). *Mat'-zemlja i Car'-gorod* [Mother Earth and King City]. Moscow.
- Golubovskij, P. (1884). *Pechenegi, torki i polovcy do nashestvija tatar. Istorija juzhno-russkikh stepej IX–XIII vv.* [Pechenegs, Torks and Cumans before the Tatars invasion. The history of the southern Russian steppes of the IX–XIII centuries]. Kyiv: Universitetskaja tipografija.
- Hrushevskiy, M. (1954). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus]. (Vol. 1). New York: Knyhospilka.
- Ivanchenko, R. (1982). *Hniv Peruna* [Perun's anger]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
- Ivanchenko, R. (1984). *Zoloti stremena* [Golden stirrups]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
- Ivanchenko, R. (1995). *Otruta dlia kniahyni* [The poison for the princess]. Kyiv: Spalakh.
- Ivanchenko, R. (1996). *Zrada, abo Yak staty volodarem* [Betrayal, or How to become a ruler]. Kyiv: Ukrainyskyi tsentr dukhovnoi kultury.
- Lihachev, D. (1988). Obraz goroda [City image]. *Znanie – sila*, 5, 8–16.
- Lotman, Yu. (1992). Tekst i poliglotizm kul'tury. In Yu. Lotman, *Izbrannye stat'i* [Featured papers]. (Vol. 1, pp. 142–147). Tallinn: Aleksandra.
- Lotman, Yu. (1998). Struktura hudozhestvennogo teksta. In Yu. Lotman, *Ob iskusstve* [About art] (pp. 14–285). Sankt-Petersburg: Iskusstvo – SPB.
- Malaniuk, Ye. (1954). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays on the history of our culture]. New York: Orhanizatsiia oborony chotyrokhn svobod Ukrainy, Spilka ukrainskoi molodi Ameryky.
- Matkovska, I. (2005). Obraz Kyieva u «Slovi o polku Ihorevim» [The image of Kyiv in "The Tale of Igor's Campaign"]. In *Obraz mista v konteksti istorii, filosofii, kultury: kyievoznavchi chytannia* (pp. 57–60). Kyiv: Parapan.
- Mavrodina, R. (1983). *Kievskaja Rus' i kochevniki (pechenegi, torki, polovcy). Istoriograficheskij ocherk* [Kievan Rus and nomads (Pechenegs, Torks, Cumans). Historiographical essay]. Leningrad.
- Nazarets, V. (2013). Topos mista v poezii Bertolda Brekhtha [Topos of the city in the Bertolt Brecht's poetry]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, 4, 164–167.
- Parkhomenko, V. (1929). Rus ta pechenihy. Do spravy starodavnykh zviazkiv Rusy zi Skhodom [Rus and Pechenegs. In the case of ancient ties between Rus and the East]. *Skhidnyi svit*, 1/2(7–8), 287–293.
- Polnoe sobranie russkikh letopisej, izdannoe po vysochajshemu poveleniju Arheograficheskoiu komissieju. Vol. 1. Lavrentievskaja i Troickaja letopisi* [Laurentian Codex and Holy Trinity Codex]. (1846). Sankt-Petersburg: Izdatel'stvo Arheograficheskoi komissii.
- Rubec, A. (Ed.). (1872). *Sbornik ukrainskikh narodnyh pesen* [Collection of Ukrainian folk songs], 1. Moscow: Izd. P. Jurgensona.
- Rychka, V. (2005). "Kyiv – Druhyy Yerusalyim" (z istorii politychnoi dumky ta ideolohii serednovichnoi Rusi) ["Kyiv – Second Jerusalem" (from the history of political thought and ideology of medieval Rus)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Slovo o pleku Igorevi, Igorja, syna Svjatoslavlja, vnuka Ol'gova. Duma pro viisko Ihoreve* [The Tale of Igor's Campaign]. (1914). Kyiv.
- Tkachenko, I. (2008). Stepovi motyvy v ukrainskomu folklori: istoriosofskiy rakurs (na prykladi istorychnoho eposu) [Steppe motives in Ukrainian folklore: historiosophical angle (on the example of the historical epic)]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. Serii "Filolohichni nauky"*, 2, 226–230.
- Tolochko, P. (1996). *Kyivska Rus* [Kyivan Rus]. Kyiv: Abrys, 1996.
- Uhliarenko, P. (1971). *Kniaz Laborets* [Prince Laborets]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
- Uhliarenko, P. (1979). *Dovhyi shliakh do ozer* [Long way to the lakes]. Uzhhorod: Karpaty.
- Uhliarenko, P. (1982). *Pislia dovhoi nochi* [After a long night]. Kyiv: Dnipro.
- Uhliarenko, P. (1984). *Plach bilia chuzhoi stiny* [Weeping near the alien wall]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.
- Uhliarenko, P., & Shekera, I. (1987). *Vzymku, v rik myshi* [In winter, a year of the mouse]. Uzhhorod: Karpaty.
- Vozniak, T. (2009). *Fenomen mista* [The city phenomenon]. Lviv: Yi.
- Vykhor, I. (2011). *Dyskurs mista v ukrainskii poezii kintsia XIX — pershoi polovyny XX stolittia* [Discourse of the city in Ukrainian poetry at the end of the XIX – the first half of the XX century]. (Abstract of doctoral dissertation, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine).
- Zahrebelnyi, P. (1980a). Yevpraksiia. In P. Zahrebelnyi, *Tvory v 6 t.* [Works in 6 vols.] (Vol. 4, pp. 5–269). Kyiv: Dnipro.
- Zahrebelnyi, P. (1980b). Pervomist. In P. Zahrebelnyi, *Tvory v 6 t.* [Works in 6 vols.] (Vol. 3, pp. 431–675). Kyiv: Dnipro.
- Zahrebelnyi, P. (1980c). Smert u Kyievi. In P. Zahrebelnyi, *Tvory v 6 t.* [Works in 6 vols.] (Vol. 3, pp. 5–430). Kyiv: Dnipro.
- Zahrebelnyi, P. (1982). *Dyvo* [Miracle]. Kyiv: Dnipro.

ARTISTIC RECEPTION OF THE «CITY — STEPPE» DICHOTOMY IN THE HISTORICAL NOVELS OF P. ZAHREBELNYI, R. IVANCHENKO AND P. UHLIARENKO

Taisa Litvynchuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

The Subject of the study is “city — steppe” dichotomy in the historical novels of P. Zahrebelnyi, R. Ivanchenko and P. Uhliarenko, which is relevant because it allows us to trace the author's vision of the functioning of the city in the conditions of the formation and development of Ukrainian medieval statehood. The city is a cultural space in which the character, past of the people, their world view and traditions are accumulated. The concentration of Ukrainian prose writers of the second half of the twentieth century on this topic is due to the need to comprehend the artistic and aesthetic potential of the city, its changes during the formation of its own value priorities. The purpose of the article is to study the specifics of the artistic embodiment of the conceptual features of the medieval city, which in historical novels of prose writers crystallize when establishing connections with the steppe. The study's methodology is based on O. Astafiev's classification of the steppe category in essays by Ye. Malaniuk: steppe-territory; steppe-enemy punishment; steppe-landscape. The results of the study connection with determination the topography of the medieval city in the historical novels of P. Zahrebelnyi, R. Ivanchenko, P. Uhliarenko by additional semantic values: gates, temples, cave and cells.

The focus on understanding the steppe as the embodiment of punishment will be a prerequisite for understanding the medieval city as a kind of refuge and at the same time — a modification of its meaning: the embodiment of insecurity, danger, challenge, the last refuge. The study of the principles for implementing the landscape features of the steppe correlates with the description of the power, grandeur of the medieval city and its significance for the statehood of Kyivan Rus. Based on this, the following principles of a complex image are distinguished: the use of synesthesia sounds for noise, visual, tactile, odor images, the sound image of a bell. Prospects for further research are seen in the study of the paradigm of medieval society in the projection on the urban space, as well as expanding the range of literary texts by the beginning of the XXI century.

Keywords: medieval city; statehood; steppe; Christianity; topography; historical novel.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕЦЕПЦИЯ ДИХОТОМИИ «ГОРОД — СТЕПЬ» В ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО, Р. ИВАНЧЕНКО И П. УГЛЯРЕНКО

Таиса Литвинчук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

Изучение дихотомии «город — степь» в исторических романах П. Загребельного, Р. Иванченко и П. Угляренок является актуальным, поскольку позволяет проследить авторское видение функционирования города в условиях становления и развития украинской средневековой государственности. Город является культурным пространством, в котором аккумулированы характер, прошлое народа, его мировоззрение и традиции. Сосредоточенность украинских прозаиков второй половины XX века на этой теме обусловлена необходимостью осмыслить художественно-эстетический потенциал города, его изменения на протяжении формирования собственных ценностных приоритетов. Цель статьи – исследование специфики художественного воплощения концептуальных признаков средневекового города, которые в исторических романах прозаиков кристаллизуются при установлении связей со степью. Методологической базой исследования стала классификация А. Астафьева категории «степь» в эссеистике Е. Маланюка: степь-территория; степь-враг, наказания; степь-ландшафт. В результате исследования выявлено, что топография средневекового города в исторических романах П. Загребельного, Р. Иванченко, П. Угляренок очерчена при помощи дополнительных семантических величин: ворот, капища, пещеры и кельи. Сосредоточенность на осмыслении степи как воплощении наказания является предпосылкой осмысления средневекового города как своеобразного убежища и одновременно – модификации его значения: воплощения незащищенности, опасности, вызова, последнего пристанища. Изучение принципов реализации ландшафтных особенностей степи соотносится с описанием могущества, величия средневекового города и его значимости для государственности Киевской Руси. На основе этого могут быть выделены следующие принципы комплексного изображения образа: использование синестезии звуков для обозначения шума, визуальные, осязательные, запаховые образы, звукообраз колокола. Перспективы дальнейших исследований усматриваются в исследовании парадигмы средневекового социума в проекции на городское пространство, а также расширении диапазона художественных текстов к началу XXI века.

Ключевые слова: средневековый город; государственность; степь; христианство; топография; исторический роман.

Стаття надійшла до редколегії 26.12.2018